

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

Михайло Могілянський. Листування з Наталією Полонською-Василенко 1929–1941 / упорядкування та передмова Вікторії Сергієнко. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2023. – 496 с. фотоіл.

О.М. ПОТАПЕНКО, директор

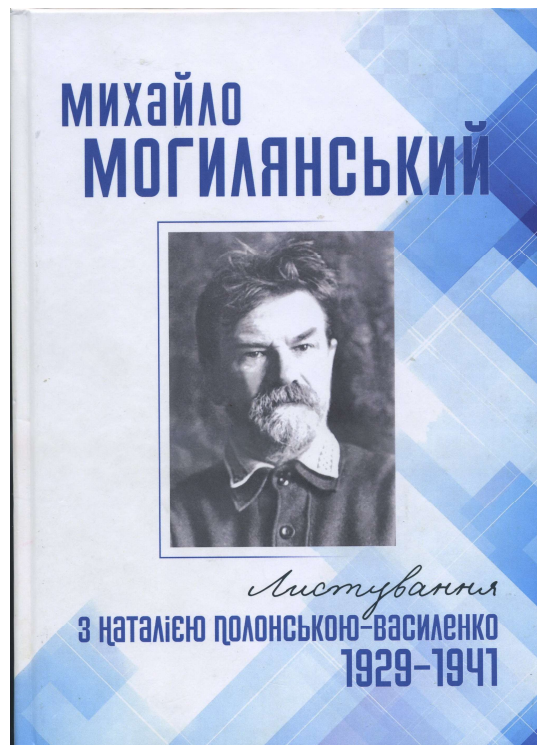
Науково-редакційного центру

e-mail: DIVA23LM@ukr.net ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-7040-1427>

Комунальний заклад «Чернігівський обласний пошуковий науково-редакційний центр»

Чернігівської обласної ради

Проспект Миру, 14, м. Чернігів, 14000, Україна

Попри надзвичайно складні обставини, обумовлені російським повномасштабним вторгненням, українська історична думка активно розвивається, у першу чергу, завдяки науковцям, які не припинили роботу над запланованими проєктами, та успішно реалізують творчі задуми.

Прикметно, що нині у середовищі українських дослідників зберігається стійкий інтерес до модерної інтелектуальної думки, яка цілком увібрала у себе найбільші історичні потрясіння першої половини 20 ст., які назавжди змінили долю України.

Так, 2023 року науковою співробітницею відділу джерелознавства нової історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, кандидатом історичних наук Вікторією Григорівною Сергієнко укладено збірку «Михайло Могілянський. Листування з Наталією Полонською-Василенко 1929–1941». Книга побачила світ завдяки Харківській правозахисній групі «Права людини», яка не лише забезпечила друк, але й відкритий доступ для усіх охочих читачів до її pdf-версії на сторінці власної онлайн-бібліотеки [4]. Фінансову підтримку здійснив Центр досліджень урядування і культури в Європі Університету Ст. Галлена (Швейцарська Конфедерація).

Видання є важливою сторінкою інтелектуальної історії, адресоване дослідникам всієї України, та має особливе регіональне значення для Чернігівської області. Це обумовлено

©Потапенко О. М., 2024

Open access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

значущістю персоналій кореспондентів, а саме, історикині, архівістки Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко та письменника, літературознавця, публіциста Михайла Михайловича Могилянського. Обоє – провідні наукові співробітники Всеукраїнської академії наук, творці модерної української науки. І у той же час, про Н. Полонську-Василенко говорять як про людину, «без якої неможливо уявити як інтелектуальних здобутків повоєнної еміграції, так і української історіографії 20 ст. загалом» [2], а щодо її колеги, який тривалий час мешкав і працював на Чернігівщині – у містах Городні і Чернігові (власне, він і народився в губернському центрі), дослідниці Т.П. Демченко і С.Г. Іваницька слушно зауважують: «Багатюща й різноманітна публіцистична спадщина М. Могилянського не виявлена й не систематизована й, відповідно, не інтегрована до резервуару національної культури» [1, с. 72]. Тож ця книга – черговий крок до впровадження публіцистичного, творчого доробку М. Могилянського до надбань українського наукового дискурсу. Як сталося, що зацікавлення М. Могилянським відбулося саме зараз? Могилянський завжди залишався «нестандартним», «незручним», і тоді, коли активно долучився до розхитування основ самодержавства, і коли щиро прагнув побудувати нову радянську науку на марксистських методологічних засадах. Російська імперія щедро відплатила йому за це тюремним ув'язненням, гласним наглядом поліції, а радянська репресивна система – втратою особистої репутації, вбивством (інакше дії НКВС і не назвати) двох його дітей – сина Дмитра та доньки Лідії.

І якщо у 2-й пол. 20 – на поч. 21 ст. парадигма марксизму, інтегрованого до світового наукового пізнання, зазнала змін, обумовлених розвитком постмодерністських течій, то в СРСР цей процес суттєво запізнився, бо тривалий час марксистська методологія залишалася догматичним, жорстким конструктом, який слугував не науковим, а ідеологічним цілям. Тож переосмислення, ревізія марксизму як методу наукового пізнання відбулася значно пізніше і триває дотепер. А отже, настав час дати слово тим, кого радянська наука скасувала, прирекла на забуття з перестороги, що її крихка штучна суть стрімко похитнеться в справжніх, а не імітованих наукових дискусіях.

Звичайно, таким принциповим дослідником як Михайло Могилянський не було місця серед «Іванов Івановичей», які не вирізнялися чистотою намірів і не приховували своїх корисливих мотивів у переслідуванні інакодумців.

«Михайло Могилянський. Листування з Наталією Полонською-Василенко 1929–1941» – це перше науково коментоване видання усіх 125 листів М. Могилянського до Н. Полонської-Василенко, які вміщені в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Також книга містить додатки: п'ять листів Н. Полонської-Василенко до М. Могилянського (ф. 1267 Російського державного архіву літератури і мистецтва), творчі матеріали: – есе «Шекспир (Pensees)», чотири оповідання («Собачка», «De profundis», «Мой первый роман», «Баронесса», які зберігаються у особовому фонді М. Могилянського в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського), та вірш «P.S. К „праздным мыслям“» з уже згаданого зібрання ЦДАМЛМУ.

Дослідниця підготувала також дві передмови: коротку археографічну та біографічний нарис з символічною назвою «Листи туги та надії. Михайло Могилянський і Наталія Полонська-Василенко на тлі часу», глибокий сенс якого стає зрозумілим, коли читач знайомиться зі змістом епістолярію. Це дванадцятирічний діалог двох інтелектуалів, колег, яких пов'язувала глибока духовна близькість, що ґрунтувалася на спільних спогадах та дружніх відносинах.

Листи окреслюють широку хронологічну та географічну площину. Епістолярна спадщина охопила проміжок від 1929 до 1941 року. У листах знайшли відображення знакові події у житті двох науковців: смерть чоловіка Наталії Дмитрівни – Миколи Василенка (друга М. Могилянського), її шлюб з істориком Олександром Михайловичем Моргуном, заслання Ладі Могилянської – доньки Михайла Михайловича. На тон листування також вплинув історичний хід часу: творення радянських наукових інституцій, політичні репресії, які один за одним нищили колег та забирали найцінніше – близьких; передчуття чергової великої війни, яка назавжди розлучить Наталію Дмитрівну та Михайла Михайловича. Чимало М. Могилянський розповідав і про творчі процеси, зокрема, драматичні моменти, які руйнували його працю – як-то крадіжку рукопису його роману, протистояння в ВУАН під час так званої «чистки», ініційованої комуністичним режимом супроти неугодних наукових кадрів. Наприклад, згадаємо 1933 рік, коли було ліквідовано Комісію для

складання Біографічного словника українських діячів при ВУАН, і її очільник Михайло Михайлович був звільнений, але найбільше, про що він турбувався – це не позбавлення засобів для існування, а втрата ділової репутації: «Боюсь одного – компрометації своєї порядчності, но и тут страшного ничего не предвижу, ибо все усилия всех Иванов Ивановичей будут покушением с негодными средствами – при их атаках на мое доброе имя. Не сделать им из меня «шкідника» потому, что «шкідником» я никогда не был и быть не мог...» [3, с. 81].

Листи позначають географічні маркери, які окреслюють життєві перипетії М. Могилянського – це міста Київ, Кисловодськ, Ведмежа Гора, Ленінград (м. Санкт-Петербург), Дніпропетровськ (м. Дніпро), Дмитров.

То яким же був Михайло Михайлович? Загалу відомо про його активну громадську діяльність. У той же час, це романтик, який надсилав у листах до Наталії Дмитрівни квітковий гербарій і дарував букети підсніжників давно дорослим донькам, інтелектуал, найбільшою цінністю для якого є книги, – це слово вжите у його листах аж 79 (!) разів.

Повертаючись до структури видання, варто відзначити скрупульозно підготовлені упорядниці примітки до 115 листів, які потребували коментарів та роз'яснень: мова про абрєвіатури, крилаті вислови, цитати з літературних та наукових творів, згадки про окремих персоналіях, та інше. Авторка доклала значних зусиль для роботи з текстами латиною, англійською, німецькою, італійською мовами.

Іменний покажчик містить понад 490 осіб, згадуваних кореспондентами. Це їхні колеги – переважно співробітники наукових інституцій, а також політики, митці, письменники, яких обговорювали та цитували автори.

Візуального завершення книзі надають фотоілюстрації: портретні світлини М. Могилянського, Н. Полонської-Василенко, М. Василенка, автографи деяких листів та світлина, імовірно, останнього вірша М. Могилянського «В тайге» із зібрання Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, фотопортрет М. Могилянського із зібрання Чернігівського обласного історичного музею імені В.В. Тарновського; фрагменти листів Н. Полонської-Василенко з вищевказаного Російського державного архіву літератури і мистецтва.

Останній опублікований М. Могилянського лист завершує рядок: «Расцвела у меня чудным розовым букетом олеандра – символ моих надежд» [3, с. 327]. Не всі надії справдилися за життя Михайла Михайловича. Але наукова спільнота змогла зробити досить багато – повернути з небуття імена його репресованих дітей – Лідії та Дмитра, зробити вагомі кроки до інтеграції його напрацювань в українську культурну спадщину, по-новому оцінити внесок як громадського діяча, науковця, письменника.

Отже, ця книга адресована широкому колу читачів: істориків, краєзнавців, дослідників історичної науки та літературознавства. Листи дозволяють значно збагатити уявлення про те, як формувалася наукова думка у першій половині 20 ст.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаної літератури

1. Демченко Т., Іваницька С. Листи Михайла Могилянського до Шрага: фрагмент епістолярного діалогу (1908–1916 роки). *Сіверянський літопис*. 2014. № 4. С. 71 – 88.
2. Кобченко К. «Осягнула всі найвищі наукові становища, які можна було здобути на еміграції»: Наталія Полонська-Василенко у повоєнній Німеччині URL: <https://uamoderna.com/md/kobchenko-polonska-vasylenko/>
3. Михайло Могилянський. Листування з Наталією Полонською-Василенко 1929–1941 / упорядкування та передмова В. Сергієнко. Харків: ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2023.
4. Михайло Могилянський. Листування з Наталією Полонською-Василенко 1929 – 1941 URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1684865699><https://library.khpg.org/index.php?id=1684865699>

References

1. Demchenko, T. Ivanytska S. Mykhailo Mohylyansky's letters to Shrag: a fragment of an epistolary dialogue (1908–1916). *Siveryanskyi litopys*. 2014. № 4. P. 71 – 88. (in Ukrainian)
2. Kobchenko K. «Achieved all the highest scientific positions that could be obtained during emigration»: Natalia Polonska-Vasylenko in post-war Germany URL: <https://uamoderna.com/md/kobchenko-polonska-vasylenko/> (in Ukrainian)
3. Mykhailo Mohylyanskyi. Correspondence with Natalia Polonska-Vasylenko 1929–1941 / arrangement and foreword by V. Sergienko. Kharkiv: Human Rights Publishing House, LLC, 2023 (in Ukrainian)
4. Mykhailo Mohylyanskyi. Correspondence with Natalia Polonska-Vasylenko 1929–1941 URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1684865699><https://library.khpg.org/index.php?id=1684865699> (in Ukrainian)

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 16.02.2024.

Текст затверджено до друку 02.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.